

Petteri Paronen
Kuopion kaupunginjohtaja

3.1.2006

J.V.Snellman – sivistysyliopiston airut

J.V. Snellman, Saima-lehti 29.8.1844, kirjoitus koskien Kuopioon vuonna 1788 perustetun triviaalikoulun laajentamista gymnaasiksi, lukioksi:

”... Vasta vähän yli kaksi vuosisataa sitten perustettiin Turkuun Suomen ensimmäinen lukio, josta sitten kehittyi maamme yliopisto. Jokainen voi helposti nähdä, miten sivistys on tästä vähäisestä alusta kehittynyt. Miksei voisi toivoa, että nyt vihitty oppilaitos on vuorostaan kahden vuosisadan kuluttua, tai paljon aiemminkin, kehittynyt yhtä pitkälle? ... Jos Suomen väkiluku kasvaa edelleen yhtä nopeasti kuin viimeisten sadan vuoden aikana, niin Savossa ja Karjalassa olisi kahdensadan vuoden kuluttua melkein kaksi kertaa niin paljon asukkaita kuin koko Suomessa nyt on. Ja tässä maassa on ollut yliopisto aikana, jolloin sen väkiluku oli vain kolmannes nykyisestä. Tietämisen halu ja sen tarve lisääntyvät päivä päivältä ja jokseenkin kaikissa Euroopan maissa myönnetään jo valtion säilymisen riippuvan tämän tarpeen tyydyttämisestä. Useimmissa maissa pyritäänkin erityisesti nykyään (siis 1840-luvulla, puhujan lisäys) saattamaan sen tyydyttämisen välineet ajan vaatimuksia vastaavalle tasolle.”

Edellä lukemani tekstin J.V.Snellman kirjoitti toisena Kuopion vuotenaan. Aikana, joka seurasi hänen omia yliopisto-opintojaan, dosentuuriaan, toimimistaan aktiivisesti ylioppilasmaailmassa. Hänellä oli siis syvä tietämys yliopistolaitoksesta, sen toiminnasta ja merkityksestä. Hänellä oli tuoreessa muistissaan myös tutustuminen ja työskentely tieteen parissa niin Tukholmassa, Tuebingenissä kuin vierailut useissa sen aikaisen Euroopan sivistyksen kehdoissa.

J.V.Snellman oli kansainvälinen ihminen. Työskentely ulkomailla oli osaltaan antanut hänelle etäisyyttä Suomen asioihin ja täten myös antanut mahdollisuuden syventää hänen filosofista ja valtio-opillista ajatteluaan. Entisestäään oli vahvistunut hänen käsityksensä sivistystasosta kansakunnan tärkeimpänä yhteiskunnallisena tekijänä ja selittäjänä. Tämä sai rinnalleen ajattelun, joka korosti suomen kielen asemaa. Ajattelu, joka sai kruununsa Snellmanin syntymän 100-vuotisjuhlien aikaan, siis sata vuotta sitten, mahtavana manifestaationa, sukunimien suomentamisena.

Snellman siis näki tulevan tarpeen maamme yliopistotoiminnan ja –verkoston laajentamiseen, jopa Savossa ja Karjalassa. Hän ilmeisesti näki tämän loogisena tasa-arvoisia mahdollisuuksia luovana jatkeena lukioverkoston laajentumiselle. Tärkeänä tekijänä tässä yhteydessä hänen ajattelussaan oli myös tasa-arvoisempien taloudellisten mahdollisuuksien luominen sivistyksen ja koulutuksen hankintaan.

Mitä juhluvoittemme sankari ajattelisi tämän päivän yliopistotoiminnasta maassamme. Yliopistoverkostomme on maan kattava. Nuorillamme on mahdollisuus kouluttautua tasa-arvoisista, myös liki tasa-arvoisista taloudellisista lähtökohdista kykyjään ja kiinnostustaan vastaavalle opintojen tasolle. Tieteellisen maailman salat eivät enää ole tavoittamattomia, vaan Suomesta ponnistetaan tiedemaailman ja tutkimuksen huipulle. Yliopistomme ovat kansakuntamme kansainvälisyyden keulakuvia. Niissä kansainvälisyys on arkipäivää.

Näistä näköaloista Snellman olisi varmasti tyytyväinen. Luulenpa että saavutuksemme ylittäisivät hänen hurjimmatkin tavoitteensa. Toisaalta hänen huolenaan jo vuonna 1840 oli yliopistotoiminnan henki:

J.V.Snellman: Akateemisesta opiskelusta, Tukholma 1840:

”Tulemme nyt yliopistosivistyksen nykyisen tilan arkaluontoisimpaan kohtaan. Nimittäin kuinka monella nuorella miehellä on yliopistosta lähtiessään tutkimukseen ja opintoihin perustuva vakaumus, jonka puolesta he ovat valmiita elämässä taistelemaan? Niin, kuinka monet edes tarvitsevat vakaumusta tai pyrkivät vakaumukseen? Päinvastoin, varsin usein yliopisto-opintojen alussa syttynyt kipinä, joka hehkuu tiedonhaluna ja innostuksena oikeaan, on sammunut nuorukaisessa ennen kuin hän jättää yliopiston.”

Hän palaa huoleensa tultuaan nimitetyksi professorin virkaan 1856 virkaanastujaisluennossaan: ”... on aihetta muistuttaa tämän yliopiston nuorisoa siitä, miten tiedonrakkaus on tyhjä sana, ellei halu ja kyky uhrautuvaan työhön ja ponnisteluun todista sen todellisuutta. ... Eikä rakkautta tähän isänmaahan, jolle nuori sydän aina avoimena sykkii, voi kuitenkaan todistaa pelkällä lämpimällä tunteella, vaan myös se on työtä ja itsensä uhraamista.”

Snellman on siis huolissaan opiskelijoiden paneutumisesta opiskeluun ja itsensä sivistämiseen. Tämähän on sama huoli ja pohdinta, jota on kautta aikain vanhemmilla ollut. Samaa huolta on pohdittu viimeisen vuosikymmenen aikaankin jopa opetusministeriön useammassakin työryhmässä. On kannettu huolta opintojen venymisestä. Ajan tuhlaamisesta useamman tutkinnon yhtäaikaiseen suorittamiseen tai ainakin useamman opintopaikan yhtä aikaiseen varaamiseen jne. Nykyisin huolta pohjustaa taloudellisten resurssien tuhlaamisen näkökulma sekä työvoimatarpeen tyydyttämisen näkökulma. Snellmanilla kokonaisvaltaisemmin kansakunnan, isänmaan eteen tehtävä ponnistelu ja työ.

Mielenkiintoiseksi asia menee kun tarkastelemme ratkaisumalleja. Voitaneen kai sanoa, että nykyiset ratkaisut vievät yliopistoja kohden akateemisia ammattikouluja. Entistä määrätietoisempaa tiettyyn ammattiin opiskelua. Yleissivistävän, humanistisen ja filosofisen aineksen merkityksen vähentymistä oppisisällöissä. Tästä väitteestä voivat yliopistoihmiset olla toistakin mieltä, mutta antaako lukujärjestyksen kanssa opiskelu riittävästi sijaa pohtivalle sivistyksen hankinnalle?

Snellman sen sijaan on ajattelutavoissaan järkähtämätön. Muistiossaan kenraalikuvernöörille joulukuussa 1856, aiheena aiheet yliopiston lakkauttamiseksi, hän toteaa:

”Tieteellisen kulttuurin saattaminen oman maan väestön ulottuville, on Suomen yliopiston päätehtävä, sitä suuremmassa määrin, mitä kauempana jäljessä Euroopan sivistyskansoista kansakunta on.”

Lausunnossaan yliopiston konsistorille samaan asiaan sekä yliopiston tilalle perustettavista ammatti-instituuteista, Snellman toteaa:

”Jos nyt valtio tyytyisikin vain erikseen koulutettuihin valtionvirkailijoihin, ei se silti voi kokonaan sanoutua irti tieteestä ja sen harjoittamisesta. Missä he saisivat sivistyksensä? ... perinteinen erityistieto ei yksin tee tiedemiestä. ... Mainittakoon universaalisen humanistisen sivistyksen hyvin ansaituksi kunniaksi, että se on aina kasvattanut ja kasvattaa lainkuuliaisia, vakaumuksessaan lujia kansalaisia. Hengen maailmassa vallitsevien syiden ja seurausten tutkiminen opettaa kyllä löytämään sieltä jatkuvaa kehitystä ja vaatimaan sitä...”

Lausuntonsa lopuksi Snellman toteaa:

”Jos uudistusten annetaan mennä niin pitkälle, että yliopiston olemassaolo mitätöidään, niin tällöin uhrataan kaikki olemassa oleva epävarman tulevaisuuden hyväksi – minkä seurauksena sivistys, sikäli kuin tämän kirjoittaja asiaa voi nähdä, varmasti taantuisi maassamme.”

Snellman ei siis anna senttiäkään periksi perinteisestä yliopiston toimintamallista, joka korostaa vapaata sivistystä. Mitkään kunkin ajan sen hetkiset tarpeet tai vaateet eivät saa uhata perinteistä, vuosisataista yliopistoa ja sen toimintamalleja. Kansakunnan sivistyksen tason kohottaminen ja laaja-alaisesti on hänen arvomaailmassaan kaikkia muita tavoitteita tärkeämpi päämäärä. Se toki tuo mukanaan lukuisan joukon hänen kansalaisyhteiskunta-ajattelunsa kannalta oleellisia seurannaisvaikutuksia.

Opiskelijoille Snellman korostaa koulun ja yliopiston opiskelijan kannalta velvoittavaa eroa sanoissaan, jotka hän kohdisti vuonna 1875 Pohjalaiselle osakunnalle:

Koulusta yliopistoon siirtyminen on ...”siirtymistä pakosta vapauteen. – Koulussa on läksyjen ja kurin pakko, yliopistossa opintojen vapaus, yhtä lailla niiden kohteen valinnan kuin niiden järjestyksen ja ajoituksenkin määräämisessä; samoin siellä voi väljissä rajoissa päättää myös omasta elämäntavastaan.”

Vapauden rinnalle Snellman nostaa velvollisuuden ja uhrautumisen – siis vastuun opinnoista ja itsensä sivistämisestä:

”... se ylioppilas, joka isänmaallisuudestaan ammentaa voiman ankaraan, uhrautuvaan työhön tämänhetkisen yhteiskunnallisen asemansa asettamien velvollisuuksien täyttämiseksi, kohtaa näin tämän tunteen järjelliseksi vakaumukseksi ja siveelliseksi tahdoksi, jotka antavat takeet isänmaata ja ihmiskuntaa hyödyttävästä miehuuden elämästä. Nämä ylioppilaat ovat isänmaan kukka, juuri heihin tämä isänmaa asettaa tulevaisuuden toiveensa.”

Elämme eri ajassa kuin Snellman. Itsenäisyytemme on vankka, yliopistomme ovat maailman kärkeä, taloutemme on vahva, yrityksemme menestyvät, finanssipolitiikka on hyvissä käsissä, olemme enemmän osa Eurooppaa kuin koskaan. Ovatko Snellmanin ajatukset aikansa eläneitä. Sopiiko meidän ne juhlistuamme unohtaa.

Toisaalta nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa on paljonkin korjattavaa. Maassamme sikiää tulevaisuus- ja innovaatiostrategioita ja selvityksiä vähän joka kulmalla. Tulevaisuus meitä arveluttaa, kilpailukykyämme, kykyämme ylläpitää hyvinvointiyhteiskuntaa, kykyämme työllistää ja kykyämme saada työvoimaa.

Snellmanin aikana sivistys hyvällä syyllä oli monessa mielessä synonyymi lukeneisuudelle ja opiskelulle. Mutta sivistys on muutakin, yhä enemmän laajojen kokonaisuuksien hallintaa, innovaatioihin kykenevyyttä, sosiaalista kyvykkyyttä, sydämen sivistystä. Tässä laajemmassa sivistyksen merkityksessä meillä on syytä huoleen kansakunnan sivistyksen suhteen. Sivistys on osin saanut ajattelussamme väistyä aivan liikaa kylmän lukeneisuuden tieltä. Laaja yleissivistys ja sydämen sivistys on käynyt harvinaiseksi. Tästä Snellman voisi olla hyvin huolissaan. Hän voisi pohtia tilanteemme yhteyttä vaikkapa perheyhteyden ja vanhempien kasvattajanroolin heikkenemiseen.

Huolissaan hän aivan varmasti olisi yliopistokoulutuksen kahlehtimisesta. Toisaalta kyllä hän talousmiehenä ymmärtäisi ne realiteetit mitkä ovat yliopistotoiminnan rahoitusaseman suhteen. Hän ymmärtäisi sen, että virkamiesten ja luottamusmiesten epäkiitollinen tehtävä on saada verotulot riittämään – ja nyky-yhteiskunnassa se koskee myös koulutussektoria, ja yliopistoja.

Snellmanin aikaan verrattuna yliopistojen osalta korostuu nyt niiden merkittävyys innovaatiotoiminnassa, yritysten ja koko kansakunnan kilpailukyvyssä. Yliopistojen alueellinen merkitys on myös korostunut. Paljon muussakin mielessä kuin Snellmanin alueellisen ja kansalaisten tasa-arvoisuuden näkökulmasta. Ne toimivat alueidensa dynamoina. Tässä ne voivat

kuitenkin onnistua vain ja ainoastaan olemalla maailman huippuluokan tutkimus- ja koulutuslaitoksia.

Yliopistojemme asemoituminen vaatisi selkeyttämistä. Yliopistojen perustehtäviä on aivan oikein laajennettu kattamaan tutkimuksen ja korkeimman opetuksen ohella myös yhteiskunnallinen, alueellinen tehtävä. Kansallinen yliopistotoiminnan ohjaus koetaan usein ristiriitaiseksi alueen tarpeiden kanssa. Alueella voi toisaalta olla ylimitoitettuja odotuksia yliopiston mahdollisuuksista vaikuttaa aluekehitykseen. Yliopistomme toimivat osin kuin jo-jot. Pyrkivät poimimaan parhaat palat kansallisesti määritellyistä mahdollisuuksistaan ja toimivat alueellisesti aktiivisesti, jos se sopii niiden itsensä laatimaan strategiaan ja jos niiden aktiviteetit resursoidaan ensisijaisesti alueelta. Melkoista tasapainoilua.

Jos lähtökohdaksi hyväksytään aiemmin mainitsemani kriteeri alueelliseen vaikuttavuuteen – maailman huippuluokan tutkimus ja koulutus, voidaan päätyä mahdollisesti vähemmän ristiriitoja yliopistojen sisällä aiheuttavaan ja tasapainoisempaan ja mahdollisesti kehittyneempään kumppanuuteen perustuvaan malliin. Olisiko mahdollista miettiä kokonaan uudenlaisia toimintamalleja, vaikkapa yliopistoille vastikään mahdollistetun osakeyhtiöomistajuuden puitteissa. Kuinka olisivat alueen, vaikkapa yliopistokaupungin ja yliopiston yhdessä omistamat ja hallinnoimat yksiköt kriittisiksi koetuilla toiminta-alueilla.

Kansakuntaamme ihmetyttävä asia on, että vaikka maamme rankkeerataan kilpailukykyraporteissa ja koulutuksen vertailuissa maailman kärkeen, niin miksi ihmeessä innovatiivisuutemme ja osaamisemme ei tuota parempaa tulosta uusina tuotteina, talouden rahavirtoina, hyvinvoinnin edellytyksinä. Miksi tämä yhtälö ei kaikin osin toimi. Voisiko osavastauksena olla edellä mainittu uudenlainen sitoutuminen entistä tasapainoisemmin myös alueen mahdollisuudet tarkasti huomioivaan kumppanuuteen.

Snellmanin aikaan tulevaisuudenkuvat olivat koko yhteiskuntakehityksen kannalta suurisuuntaisia. Toisin on nyt. Ottaen huomioon yhteisvastuullisesti koko maapallon väestö-, ravitsemus-, ja ympäristökehityksen mahdollisuudet, emme voi nähdä Suomen osalta yhtä suuria taloudellisen kehityksen mahdollisuuksia. Mutta sivistyksellä ei ole kasvun rajoja. Sivistyksellä luodaan hyvinvointia, myös hyvän elämän henkisiä edellytyksiä. Yliopistojemme tehtävä on luoda nuorisoomme innostunutta henkeä ja toimintaa tähän rajattomaan tehtäväkenttään ja sillä on kyllä myös positiiviset taloudellisetkin seurannaisvaikutuksensa.

Voisiko vastausta siis hakea myös perinteisen yliopistomallin innosta, innostuneisuudesta, uhrautuvaisuudesta. Henkilökohtaisista sivistyksen hankkimisen ja sivistyksen soveltamisen ponnisteluista. Voisiko olla, että Snellmanilla olisi meille asiaa tänäkin päivänä? Kannattaisiko pohdinnoissa kuitenkin palata peruslähtökohtiin – nostaa sivistys, vapaa ajattelu, laaja-alaisuus ja siitä nouseva inhimillinen ponnistelu aivan uudelleen, tai jos halutaan, vanhanaikaiseen kunniaan.

Haluan lopuksi todeta, että alueellisesti vaikuttava, kansainvälisesti menestyvä ja innostavasti sivistävä yliopisto voi ja sen tulee olla yksi ja sama yliopisto, esimerkiksi Kuopion yliopisto.